

ნესტან სულავა

სახარებისეული ალუზია ქართულ ისტორიულ საბუთებში

ქართული საისტორიო წყაროები, კერძოდ, დიპლომატიკური ძეგლები, არა მხოლოდ ისტორიოგრაფიულ-წყაროთმცოდნეობითი თვალსაზრისითაა მნიშვნელოვანი, არამედ საღვთისმეტყველო-ლიტერატურული ინფორმაციითაც არის დატვირთული და სახისმეტყველებითი ანალიზის საფუძველს იძლევა. ჩემი ყურადღება მიიქცია რამდენიმე ქართულმა ისტორიულმა საბუთმა, რომლებშიც იოანეს სახარების ერთი ეპიზოდის ალუზიაა გამოყენებული „დაწერილისა“ და „სიგელისათვის“ დამახასიათებელი ფორმულით. ცხადია, მისი დანიშნულება ისტორიული ხასიათისა არაა. ყოველ ისტორიულ საბუთს თავისი დამოუკიდებელი სტრუქტურულ-კომპოზიციური აგებულება აქვს, რომელსაც ითვალისწინებდნენ თითოეული მათგანის შედგენისას. დასაწყისში, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილმა დიპლომატიკის, ანუ სიგელთმცოდნეობის ტერმინოლოგიის დადგენისას სიგლის შესავალი უწოდა და რომელიც მოცულობით დროთა განმავლობაში იცვლებოდა, ყოველთვის მოიხსენიება ღმერთი, მისი ჰიპოსტაზები, ყოველადწმინდა ღვთისმშობელი, ანგელოზები და მთავარანგელოზები, წმ. იოანე ნათლისმცემელი, მოციქულები, ყველა წმინდანი. ეს საუკუნეთა მანძილზე შექმნილი ფორმა//ფორმულაა, რომელშიც ზოგჯერ სახარებისეული ან, საზოგადოდ, ბიბლიური ალუზიებიც ჩაერთვოდა ხოლმე. აგრეთვე, თითქმის ყველა ისტორიულ საბუთში დასტურდება პოლემიკური ნაკადიც, რასაც, საღვთისმეტყველოსთან ერთად, სიგელში შეტანილი ბრძანება//ბრძანებულებისა თუ პირობის დაცვისა და ამის გამო კრულობითი მოწმობის ფუნქციაც ენიჭებოდა.¹

IX საუკუნის II ნახევრით დათარიღებული (თ. ენუქიძე, ნ. შოშიაშვილი)² ისტორიული საბუთის – „დაწერილი ფავნელისა მღვიმისადმი“ – და-

¹ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია. თხზულებანი. ტ. IX. თბ. 1996, გვ. 471-477

² საბუთი სხვადასხვაგვარადაა დათარიღებული: თ. ჟორდანიას მიერ – 909/941

საწყისში აღნიშნულია შემდეგი: „ქ. სახელითა ღმრთისაითა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათა ანგელოზთა და მთავარანგელოზთა მიქაელ და გაბრიელისაითა, *შუამდგომლობითა ნაშობთა უმეტეს წოდებულისა ივოვანე ნათლისმცემლისაითა, რომელი მიეყრდნა მკერდსა საუფლოსა, წმიდათა სამოციქულოთა ქალწულთა*, რომელთა გუიქადაგეს განკორციელება სიტყვისა ღმრთისა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდისა მამის შიოისითა“.³ ი. ჯავახიშვილმა ისტორიული საბუთების შედგენილობის განსაზღვრისას ყურადღება გაამახვილა ფავნელის „დაწერილზე“, კერძოდ, სიგლის შესავალზე საუბრისას, და აღნიშნა: „...გრძელი „ვედრებაა“ მიქელ მემღკმეს ცხირეთ-ცხევერელ-გავაზელთა ფავნელ-ტბელთაგან მონასყიდობის წიგნში, რომელიც თუმცა IX-X სს. ეკუთვნის, მაგრამ რომლის ენა გადამწერთაგან უეჭველია უნდა განახლებულ-დამახინჯებული იყოს და ამის გამო სიფრთხილითაა გამოსაყენებელი. იქაც ასეა ნათქვამი.“⁴ შემდეგ კი მან დაიმოწმა ფავნელის, დაწერილის, ტექსტის დასაწყისი, სადაც საღვთისმეტყველო თვალსაზრისით ყველაფერი რიგზე არ იყო, რაც, ცხადია, შენიშნა ივანე ჯავახიშვილმა და შესწორება შეიტანა. დავიმოწმებ „დაწერილის“ ივანე ჯავახიშვილისეულ შესწორებულ ვარიანტს: „ქ. სახელითა ღმრთისაითა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათა ანგელოზთა და მთავარანგელოზთა მიქაელ და გაბრიელისაითა, *შუამდგომლობითა ნაშობთა უმეტეს წოდებულისა ივოვანე ნათლისმცემლისაითა [და ივანე მასარებელისაითა]*, რომელი მიეყრდნა მკერდსა საუფლოსა, წმიდათა სამოციქულოთა ქალწულთა, რომელთა გუიქადაგეს განკორციელება სიტყვისა ღმრთისა, მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდისა მამის შიოისითა“...⁵ აქ *[და ივანე მასარებელისაითა]* ფრჩხილებშია ჩასმული და მის შესახებ სქო-

წლებით (ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა. შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი, ახსნილი და გამოცემული თ. ჟორდანიას მიერ. ტ. I. ტფ. 1892, გვ. 87-88) და 890/913 წლებით (ქრონიკები. ტ. II. ტფ. 1897); ი. ჯავახიშვილის მიერ – X საუკუნით; ი. დოლიძის მიერ – საბუთის პირველი ნახევარი – IX საუკუნით, მეორე ნახევარი – 893/918 წლებით (ქართული სამართლის ძეგლები. ტექსტები გამოსცა, საძიებლები და შენიშვნები დაურთო ი. დოლიძემ. ტ. II. თბ. 1965, გვ. 1-2); კორპუსში – ფავნელის დაწერილი – IX საუკუნით, მიქაელ მემღკმის დაწერილი – IX საუკუნის ბოლოთი (ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს. ტ. I. შეადინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ და ნ. შოშიაშვილმა. თბ. 1984, გვ. 17). ზემოთ ეს უკანასკნელი დათარიღებაა მითითებული.

³ ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს., გვ. 17.

⁴ ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გვ. 477.

⁵ ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გვ. 477.

ლიოში აღნიშნულია, რომ „ეს ადგილი დამახინჯებულია“.⁶ ამრიგად, ი. ჯავახიშვილმა შენიშნა „დაწერილის“ ტექსტში უზუსტობა, რომ *„რომელი მიეყრდნა მეყრდნს საუფლოს“* შეიძლება მხოლოდ იოვანე მახარებელზე თქმულიყო და ამიტომ მან ტექსტში იგი სრულიად სამართლიანად აღადგინა⁷.

სხვა ისტორიულ საბუთებში ეს სახარებისეული ალუზია სწორი ვერსიითაა დამოწმებული. კერძოდ, 1189 წელს შექმნილ დოკუმენტში – ჭიაბერის „დაწერილში მღვიმისადმი“ ფავენელის „დაწერილისაგან“ განსხვავებული, სწორი ვერსიაა დაცული: „ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობლისა, რომლისაგან შეისხნა კორცნი *ქრისტემან* ღმერთმან ჩუენმან და კუალად შემდგომად შობისა მშობელი ქალწულად დაცვა. ძალითა ცხოველსმყოფელისა პატიოსნისა ჯუარისა, ძელისა ცხორებისადითა, რომელსა ზედა განიპყრნა უხრწნელნი მკლავნი თუისნი ქრისტემან ღმერთმან ჩუენმან, კსნისათუის ჩუენისა, თავსმდებობითა და შეწევნითა წმიდათა ზეცისა ძალთა, ანგელოზთა და მთავარანგელოზთათა, მეოხებითა და შეწევნითა წმიდისა ღიდებულისა წინასწარმეტყუელისა, ნაშობთა ყოველთა უვალრეისისა ნათლისმცემელისა იოვანესითა, *თავსმდებობითა და შუამდგომელობითა წმიდისა და ყოვლად ქებულისა იოვანე მახარებელისათა, რომელი მიეყრდნა სერობასა მას მეყრდნს საღმრთოს*“⁸

საყურადღებოა XIII საუკუნის ბოლოთი დათარიღებული „დაწერილი ქაქანასი ქვათაჴვეისადმი“, რომელიც სახარებისეული ალუზიის ამავე ვერსიას ასახავს: „ქ. სახელითა არსებად ცნობილისა და არსებადაუბადებელისა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა, მეოხებითა და შეწევნითა ყოვლად უხრწნელისა დედოფლისა ჩუენისა ღმრთისმშობელისა და მარადის ქალწულისა მარიამისათა, შუამდგომელობითა წმიდათა ზეცისა ძალთა მთავარანგელოზთა: მიქეელ, გაბრიელ და მისა შემდგომთა ძალთათა, მეოხებითა და ძალითა ყოველთა ნაშობთა უმეტესისა წმიდისა წინასწარმეტყუელისა, წინამორბედისა და ნათლისმცემელისა იოვანესათა, *ძალითა და შეწევნითა რომელი მიეყრდნა სერობასა მას მეყრდნს მაცხოვრისასა, წმიდისა იოვანე მახარებელისა და ღმრთისმეტყუელისათა*, წმიდათა და ყოვლად ქებულთა მოციქულთა, მოწამეთა“⁹

⁶ ი. ჯავახიშვილი. ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა, გვ. 477.

⁷ მიუხედავად იმისა, რომ „ქართული სიგელთმცოდნეობის, ანუ დიპლომატიკის“ 1926 წლის გამოცემაში ფავენელის „დაწერილის“ ეს უზუსტობა გასწორებული და აღდგენილია ივანე ჯავახიშვილის მიერ, „ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსში“ ეს შესწორება არ არის გათვალისწინებული და არც სქოლიოშია აღნიშნული ტექსტის გამოსაცემად მომზადებულთა მიერ (ეს საბუთი გამოსაცემად მომზადებულია თ. ენუქიძისა და ნ. შოშიაშვილის მიერ).

⁸ ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს., გვ. 95-96.

⁹ ქართული ისტორიული საბუთები. IX-XIII სს., გვ. 194.

სახარებისეული ალუზიის განსამარტებლად საჭიროა იოანე მახარებლის სახარების ის ეპიზოდი გავიხსენოთ, სადაც საუბარია იოანე მახარებლის უფლის მკერდს მიყრდნობაზე. იოანესადმი უფლის სიყვარულის გამოხატულებაა უფლის მკერდს მიყრდნობა, რაზეც თვით იოანე მოგვითხრობს საიღუმლო სერობის სურათის ასახვისას: „და იყო ერთი მოწაფეთა მისთაგანი მიყრდნობილ წიაღთა თანა იესუდსთა, რომელ-იგი უყუარდა იესუს... ხოლო მიყრდნა იგი იესუდსსა და ჰრქუა მას: უფალო, ვინ არს?“ (იოანე, 13, 23, 25). წმ. იოანე მახარებელი იყო მაცხოვრის უსაყვარლესი მოწაფე, რასაც ადასტურებს ჯვარცმისას მაცხოვრის მიმართვა იოანესა და ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისადმი: „იესუ ვითარცა იხილა ღელად თვისი და მოწაფე იგი, რომელი უყუარდა, წინაშე მდგომარენი, ჰრქუა ღელასა თვისსა: ღელაკაცო, აჰა ძე შენი! და მერმე მოწაფესა მას ჰრქუა: აჰა ღელად შენი! და მიერთვან წარიყვანა იგი მოწაფემან მან თვისთა თანა“ (იოანე, 19, 26-27).

წმ. იოანე ოქროპირმა ეგზეგეტიკურ თხზულებაში „თარგმანება იოანეს სახარებისად“ სიმბოლურ-სახისმეტყველებითად განმარტა იოანეს სახარების ზემოხსენებული მუხლი იოანე მახარებლის უფლის მკერდს მიყრდნობის შესახებ: „რომელი უყუარდა იესუს“ არც ერთ სხვა მახარებელს არ უთქვამს, რადგან იესუს ყველანი უყვარდა, ხოლო იოანე – ყველაზე მეტად. წმ. იოანე ოქროპირი სვამს კითხვას: „ესე ვითარსა კადნიერებასა მისცემდა იესუ მოწაფეთა თვისთა?“ პასუხსაც თავადვე იძლევა: „ხოლო უკუეთუ მიზეზსა ეძიებდე ამის საქმისასა, საყუარელ იყო, რამეთუ იტყვს, რომელი მიზეზისათვის იქმს ამას, რადთამცა გამოაჩინა თავი თვისი უცხოდ საქმისა მისგან ბოროტისა მიცემისა მისისა. ამისთვის მიყრდნობის და იტყვს მინდობით, ხოლო რადსათვის მიყრდნა მკერდსა? ერთად, რამეთუ ჯერეთ არა იცოდის, ვითარცა ჯერ-იყო, და ვითარცა შემდგომად ცნეს, თუ ვინ არს, ანუ ვითარ, და მეორედ, რამეთუ მწუხარებასა მისსა ნუგემინის-სცემდა უფალი, რამეთუ შეცვალებულ იყვნეს პირნი მათნი და სულნი შემფოთებულ და ამისთვის უმეტესად შეიტკობს იესუ და ნუგემინის-სცემს სიტყვით და საქმით, და იხილე ამისი უტყუველობა და სიწორეობა: არა იტყვს სახელსა, არამედ: „რომელი უყუარდაო“, ვითარცა ნეტარი პავლე იტყვს, ვითარმედ: „ვიცი კაცი, უწინარეს ათოთხმეტი წლისა“, ხოლო რაჟამს ჰკითხა ნეტარმან მან, მაშინდა ოდენ გამოაცხადა იგი უფალმან და მაშინცა არა სახელის-ღებით, არამედ ესრეთ ჰრქუა: „იგი არს, რომელსა მე დავაწო პური და მივსცე“ (13, 26).¹⁰ უფალმა ბრძანა, ვისაც მე პურს მივცემ, ის არის გამცემი; ხოლო გამცემის მისამართით თქვა, რაც

¹⁰ იოანე ოქროპირი. თარგმანება იოანეს სახარებისა, გვ. 198.

განგიზრახავს, რაც შეიძლება მალე აღასრულო. იოანე მახარებლის ეს სიტყვები „არავინ ცნა მენაჴეთაგან“ – მრავლისმეტყველია. როგორ ან რატომ ვერ მიხვდნენ, ვის გულისხმობდა იესუ? წმ. იოანე ოქროპირი ამაზე გვიპასუხებს, რომ იოვანე მახარებელმა ფარულად ჰკითხა უფალს, რომელმაც ასევე ფარულად უპასუხა, რათა წინასწარ ცნობილი არ ყოფილიყო მენახეთათვის უფლის გამცემის სახელი. ვერავინ მიხვდა მის სიტყვას, ვერც პეტრე, რომელიც მიხვედრისთანავე მოკლავდა მიმცემელს, ვერც იოვანე, რადგან „შორს იყვნეს იგინი მანქანებისაგან, და იოვანე არა უწყოდა, თუ მაშინ იქმნების მიცემად იგი, არამედ ჰკონებდეს, ვითარმედ დღესასწაულისათჳს ჰრქუა განმზადებად“. ¹¹

იოვანე მახარებლის „სიტყვსა მკერდს მიყრდნობილსა“ რამდენიმე ფარული, სიმბოლური, სახისმეტყველებითი აზრის მომცველი ფრაზაა, რომელსაც ძველი დროიდანვე განმარტავდნენ წმიდა მამები და რომლის გააზრებას ჰიმნოგრაფიულ თხზულებებშიც ვხვდებით. უპირველეს ყოვლისა, დავიმოწმით არეოპაგიტულ კორპუსში მკერდის სიმბოლური მნიშვნელობის განმარტება: „ხოლო კუალად მკერდნი გამოაჩინებენ დაუთრგუნველობასა და შემცველობასა, ვითარ თუძცა ზელამდებარე იყო საფარველად გულისა ცხოველსმყოფელობითა მათ განმყოფელობათა“. ¹² „მკერდს მიყრდნობა“ იოვანეს წარმოაჩენს ვითარცა ღვთის, ქრისტეს უსაყვარლეს მოწაფეს, ვითარცა ღმერთის შეცნობის მოწადინეს და ვითარცა უძლიერესს, რომელიც ვერაფერმა დათრგუნა; იგი ერთადერთი იყო მოწაფეთა შორის, რომელიც ჯვარცმას ესწრებოდა. ტბელ აბუსერის ძის საგალობელში, რომელიც სამ იოანეს, იოანე ნათლისმცემელს, იოანე მახარებელსა და იოანე ოქროპირს ეძღვნება, იოანე მახარებლის შესახებ ნათქვამია, რომ „სიტყვსა მკერდსა მიყრდნობილსა – ცუარად ვქადაგებთ“ ¹³ და „შარავანდეად – საუფლოფსა მკრდისა მახლობელსა“ ¹⁴ სახელდება. ¹⁵

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ფაენელის „დაწერილის“ ტექსტში გასათვალისწინებელია ივანე ჯავახიშვილის მიერ 1926 წელს აღდგენილი სახარებისეული ალუზიის სწორი ვერსია და უნდა დაიწეროს: „*შუამდგომელობითა ნაშობთა უმეტეს წოდებულისა ივოვანე ნათლისმცემელისათა [და იოვანე მახარებელისათა], რომელი მიყრდნა მკერდსა საუფლოსა*“, რათა ნათელი გაჩნდეს, თუ ვის შეეხება სიგელში ნათქვამი სიტყვები „*მიყრდნა მკერდსა საუფლოსა*“.

¹¹ იოანე ოქროპირი. თარგმანება იოანეს სახარებისა, გვ. 200.

¹² პეტრე იბერი – ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი. გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო სამსონ ენუქაშვილმა. თბ. 1960, გვ. 146.

¹³ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია. თბ. 2003, გვ. 306.

¹⁴ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 308.

¹⁵ ნ. სულავა. XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, გვ. 159-160.

Nestan Sulava

GOSPEL'S ALLUSION IN THE GEORGIAN HISTORICAL DOCUMENTS

Summary

Georgian historical sources are important in regards of the source study and historiography. Historical diplomas carry both theological and literary information and give the room for trophological analysis. An allusion of one episode from John's Testament is used in several Georgian historical documents as a formula peculiar to "written" (*datserili* in Georg.) and for "diploma" (*sigeli* in Georg.) styles. The purpose of allusion does not have any historical value. A structural-compositional form of historical documents has been shaped in the process of their development, which was taken into account while working on each of them. God, His hypostases, Holy Mother, angels and archangels, St. John the Baptist, St. Apostles, and all saints are always mentioned at the introduction of diploma. In this formula the allusions from the Bible developed through centuries have often been introduced.

At the beginning of the historical document "Written of Phavneli to Shio-Mgvime Monastery", dated by the second half of the 9th century, after mentioning of God, St. John the Baptist is mentioned: "***who leant on God's chest***". This could be only said about St. John the Evangelist, the source of the latter being John's Testament (John, 13: 23, 25). Ivane Javakhishvili found this mistake and recovered the name of John the Evangelist in the text. In spite of this, the name has not been recovered and is printed in the published issues. In other documents, where this allusion from the Testament is confirmed, namely, in the following documents: "Written to Shio-Mgvime Monastery" of Chiaber dated by 1189 and "Written of Qaqana to Qvatakhevi Monastery", dated by the end of the 13th century, the correct version is reflected and the phrase "who was leant on God's chest" refers to John the Evangelist.